

SERGIUSZ LEOŃCZYK

ORCID: 0000-0003-1459-982X

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Rosyjskie ustawodawstwo wobec przesiedlenia polskich włościan na tereny Syberii na przełomie XIX i XX wieku

Niniejszy szkic jest poświęcony mało zbadanemu tematowi dobrowolnego osadnictwa na Syberii włościan polskich na przełomie XIX i XX wieku. Zarówno polska, jak i rosyjska historiografia dotycząca dziejów Polaków na Syberii w okresie od końca XVIII do początku XX wieku skupia się przede wszystkim na odtwarzaniu losów polskich zesłańców. W kilku opracowaniach nadmienia się, że Polacy w XIX i na początku XX wieku przenosili się na Syberię w poszukiwaniu pracy. Znajdowała ją tam głównie inteligencja z Królestwa Polskiego, jak też z tak zwanych ziem zabranych, czyli Kraju Zachodniego. Do dziś pozostaje fragmentarycznie zbadana kwestia emigracji włościańskiej na wschód w porównaniu z dobrze opracowanym i przedstawionym w wielu artykułach i monografiach tematem emigracji włościańskiej do krajów Europy Zachodniej oraz Ameryk Północnej i Południowej.

W swoim artykule chciałbym przedstawić kwestie prawne dotyczące emigracji włościańskiej i zastosowania tych prawnych rozwiązań wobec polskich włościan. Nawet wśród badaczy tematu włościańskiej emigracji na Syberię panuje stereotyp, że rząd rosyjski był zainteresowany przesiedleniem polskich chłopów na Syberię i prowadził masową agitację na terenie Królestwa Polskiego. Kwerenda rosyjskich akt archiwalnych znajdujących się w archiwach Łodzi, Siedlec i Warszawy oraz szczegółowa kwerenda zespołów archiwalnych w Rosyjskim Państwowym Historycznym Archiwum w Sankt Petersburgu jednak temu zaprzeczają, co z kolei potwierdzają statystyki oraz prace rosyjskich ideologów ruchu przesiedleńczego, nie do końca jednoznaczne w swoich opiniach, mimo to odradzające rządowi możliwość emigracji Polaków na Syberię. Dopiero w wyniku reformy agrarnej premiera Piotra Stołypina, wprowadzonej w 1906 roku, polscy włościanie zostali zrównani

w prawach z pozostałymi włościanami Cesarstwa Rosyjskiego w kwestii przesiedleń i wyboru gruntu na terenach Syberii.

Sytuacja gospodarcza na ziemiach polskich po 1861 roku i wywołana tym emigracja na Zachód

W drugiej połowie XIX wieku trudna sytuacja gospodarcza na ziemiach polskich była — podobnie jak w innych krajach Europy — obiektywnym czynnikiem bezpośrednio sprzyjającym emigracjom. Wśród przyczyn mających wpływ na zły stan gospodarki wymienia się: duży przyrost demograficzny, układ stosunków własnościowych na wsi, stale wzrastającą liczbę ludności bezrolnej oraz niedostateczny rozwój przemysłu¹. W Królestwie Polskim, które było autonomiczną częścią Cesarstwa Rosyjskiego, występowały specyficzne i dodatkowe elementy, które oddziaływały na emigrację: brak własnej państwowości, brak swobód narodowych i ograniczenie współpracy pomiędzy poszczególnymi ziemiami polskimi. Kolejnym istotnym czynnikiem powodującym emigrację była struktura własności ziemskiej w Królestwie. Po powstaniu styczniowym, mając na uwadze załamanie polityczne, gospodarcze i społeczne ziemiaństwa, rząd carski nadał ziemię chłopom na warunkach znacznie korzystniejszych, niż miało to miejsce w innych zaborach, dodatkowo poza uwłaszczeniem chłopów ziemię otrzymała również część bezrolnych. Jednocześnie uderzenie w gospodarkę ziemiańską nastąpiło z powodu niższych niż gdzie indziej odszkodowań ze skarbu państwa, co miało wpływ na obniżenie ogólnego poziomu gospodarki rolnej w Królestwie Polskim. Wzrosła liczba nierentownych gospodarstw, co pociągnęło za sobą wzrost biedoty wiejskiej, gotowej podjąć pracę nawet za płacę niższą aniżeli robotnicy rolni².

Pogorszenie i tak trudnej sytuacji gospodarczej Królestwa Polskiego następowało od 1885 roku na skutek kryzysu rolnego, który rozpoczął się w krajach Europy Zachodniej już w latach siedemdziesiątych XIX wieku. Było to związane z zalewem rynku europejskiego przez tanie zboże importowane z Ameryki Północnej, Argentyny, Egiptu i Indii, co spowodowało poważną obniżkę cen na produkty rolne, ale nie tylko, ponieważ zmienił się także dotychczasowy układ stosunków wymiany handlowej między krajami rolniczymi a przemysłowymi, co odbiło się również na ziemiach polskich. Cesarstwo Rosyjskie, którego głównym partnerem handlowym była dotąd Anglia, zaczęło szybko odczuwać straty — wywóz towarów spadł z 47,2% w 1880 do 29% w 1885 roku. Na pierwsze miejsce w handlu z Rosją wysu-

¹ I. Pietrzak-Pawłowska, *Industrializacja opóźnionych w rozwoju obszarów Europy w XIX i XX w.*, „Kwartalnik Historyczny” 3, 1968, nr 3, s. 648.

² S. Janicki, *Stosunki rolnicze Królestwa Kongresowego*, Warszawa 1918, s. 24, 38–42.

nęły się szybko rozwijające się Niemcy, osiągając już w 1880 roku 45,4% eksportu i 27,8% importu. Obszarnicy niemieccy, broniąc własnych interesów w okresie kryzysu rolnego, doprowadzili do ustanowienia ochronnej polityki celnej na towary i zahamowania w ten sposób importu zboża z Rosji. Z kolei w obronie własnych interesów rząd carski rozpoczął zakup towarów zbożowych z południowych guberni Rosji w celu ich sprzedaży na terenie Królestwa, natomiast wzmożona podaż zboża w Królestwie pociągnęła za sobą bardzo poważną obniżkę cen³.

Trudna sytuacja gospodarcza wywołała w tym okresie emigrację włościańską na zachód, której większy strumień skierował się do Brazylii, w odpowiedzi na ofertę rządu brazylijskiego, proponującego bezpłatny przejazd i darmowy przydział ziemi. Na tę gorączkę emigracyjną w Królestwie Polskim zwróciły uwagę władze, które zaczęły postrzegać emigrację jako rodzaj przestępstwa i usiłowały przeciwdziałać jej środkami administracyjnymi⁴. Zaczęto zastanawiać się także nad sposobem zatrzymania ruchu emigracyjnego na zachód, przede wszystkim do Brazylii, oraz szukano możliwości skierowania fali emigracyjnej w innym kierunku — na tereny Cesarstwa Rosyjskiego, a zwłaszcza Rosji Azjatyckiej, czyli Syberii.

W latach 1890–1914 z Królestwa Polskiego do Brazylii wyemigrowało około 60 tysięcy chłopów, a ze wszystkich zaborów ogółem — ponad 100 tysięcy⁵.

Generał-gubernator warszawski Paweł Szuwałow uważał, że najbardziej skutecznym, ale też trudnym do realizacji sposobem walki ze złem płynącym ze strony małorolnych i bezrolnych chłopów Królestwa Polskiego byłaby regularna organizacja wiejskich przesiedleń na inne ziemie Cesarstwa, leżące poza granicami Królestwa Polskiego⁶.

Pierwsze grupowe przesiedlenia polskich włościan z Królestwa Polskiego na Syberię

Pierwsze grupowe przesiedlenie z Królestwa Polskiego na tereny Syberii miało miejsce w 1885 roku, gdy dużego rozgłosu nabrała sprawa przesiedleń

³ J. Łukasiewicz, *Kryzys agrarny w Królestwie Polskim*, Warszawa 1968, s. 190.

⁴ M.G. Kowalski, *Prawna regulacja wychodźstwa w Królestwie Polskim w latach 1815–1914*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 55, 2003, z. 2, s. 237.

⁵ I. Klarner-Kosińska, *Emigracja z Królestwa Polskiego do Brazylii 1890–1914*, Warszawa 1975, s. 103; K. Groniowski, *Gorączka brazylijska*, „Kwartalnik Historyczny” 74, 1967, s. 318–319.

⁶ *Warszawscy generalowie-gubernatorzy o sytuacji społeczno-politycznej Królestwa Polskiego. Raporty Albedyńskiego i Szuwałowa z lat 1881 i 1896*, oprac. S. Wiech, Kielce 2007, s. 209–210.

z powiatu koneckiego w guberni radomskiej do guberni tomskiej. Zimą 1885 roku włościanie wszystkich gmin tegoż powiatu zaczęli masowo zwracać się do naczelnika powiatu z prośbą o przesiedlenie do guberni tomskiej. W swoich podaniach pisali, że „mały obszar uprawianej ziemi oraz zły stan gleby i brak innych możliwości zarobków — wszystko to doprowadza do skrajnej nędzy, tak że ze swoimi rodzinami prawie od głodu nie umieramy”⁷. Naczelnik powiatu, wiedząc, że rozchodzą się pogłoski o finansowaniu przez rząd emigracji włościan do guberni tomskiej, zwrócił się do wójtów z wytycznymi dotyczącymi fałszywych pogłosek w sprawie przesiedlenia oraz upoważniał ich do wyjaśnienia tej instrukcji proboszczom parafii. Ci z kolei mieli wytłumaczyć parafianom, że informacje o popieraniu przez rząd emigracji na Syberię są nieprawdziwe. Zdaniem naczelnika takie nowinki miały swój początek w karczmach⁸.

W kwietniu 1885 roku liczba rodzin z powiatu koneckiego chętnych do emigracji na Syberię wynosiła 395. Gubernator radomski zwrócił się do gubernatora tomskiego z pytaniem, czy przesiedlenie jest możliwe. Gubernator tomski w odpowiedzi wskazał, że gubernia posiada sporo wolnej ziemi, jednak rząd nie wspiera finansowo przesiedleńców, a zatem włościanie mogą otrzymać od 8 do 15 dziesięcin ziemi na osobę bez prawa własności, a tylko z prawem bezterminowego użytkowania⁹. Taka odpowiedź wcale nie odstraszyła włościan, wręcz przeciwnie — za kilka miesięcy chęć przesiedlenia wyraziło jeszcze 527 rodzin¹⁰. Warszawski generał-gubernator 11 czerwca 1885 roku w piśmie do gubernatora radomskiego wyraził w związku z tym zaniepokojenie sytuacją, która dotyczyła nie tylko guberni radomskiej, lecz także kieleckiej. Wszystko to mogłoby negatywnie wpłynąć na rolnictwo w tych guberniach, więc gubernator prosił, żeby ostrożnie podejść do dalszych pozwoleń na przesiedlenia na Syberię¹¹.

Partia przesiedleńców — 7 rodzin i 59 osób z powiatu koneckiego — dotarła do okręgu kuźnieckiego guberni tomskiej już latem 1885 roku. Jak donosił gubernator tomski, wszyscy przesiedleńcy przybyli bez środków do życia, a pieniądze, które mieli na drogę, skończyły im się jeszcze przed Tiumeniem, później już musieli zatem żebrać. Włościanie nie wiedzieli, dokąd zmierzają i gdzie chcą zamieszkać. Gubernator radził w piśmie do gubernatora radomskiego, aby przed przyjazdem rodzin do wybranej ziemi najpierw wysyłało tam delegatów oraz żeby kandydaci posiadali dostateczną kwotę pieniędzy na

⁷ Archiwum Państwowe w Radomiu, Kancelaria Gubernatora Radomskiego, sygn. 656. 1885 rok, k. 66.

⁸ *Ibidem*, k. 84.

⁹ *Ibidem*, k. 154.

¹⁰ *Ibidem*, k. 192.

¹¹ *Ibidem*, k. 168.

dojazd i zagospodarowanie się na miejscu, tym bardziej że wówczas w większej części guberni tomskiej panowały nieurodzaj i bezrobocie¹². W wyniku tej pierwszej akcji przesiedleńczej na Syberię wyjechało zaledwie 20 rodzin, a połowa z nich powróciła, gdyż „byli dawnymi robotnikami kopalń rudy żelaza i ich aklimatyzacja na Syberii napotykała znaczne trudności”¹³.

Problemy, które spotkali włościanie z Królestwa Polskiego, były również powiązane z istniejącym prawodawstwem rosyjskim, nieobowiązującym na terenach Królestwa Polskiego. Mało tego, 13 lipca 1889 roku rząd przyjął pierwszą ustawę regulującą dobrowolne osiedlenie włościan z europejskiej części Cesarstwa Rosyjskiego na preferencyjnych warunkach. Osiedleńcy zostali zwolnieni z podatków na trzy lata, a w następnych trzech latach mieli płacić tylko 50%. Dodatkowo wszyscy mężczyźni przez trzy lata byli zwolnieni z poboru do wojska. Ponadto, na podstawie zarządzenia z 1896 roku, kolej udzielała zniżki na bilety dla tak zwanych delegatów, czyli wywiadowców, którzy prowadzili rozpoznanie na temat możliwości i warunków osiedlania¹⁴.

W ostatnich latach XIX wieku presja emigracyjna była tak duża, że ani skomplikowana procedura, ani brak pozwolenia na wyjazd nie powstrzymały chłopów z guberni nadwiślańskich, którzy nierzadko wyjeżdżali, nie czekając na zgodę rządu. Niepokojące wskaźniki dotyczące samowolnych przesiedleń chłopów na Syberię zaniepokoiły władze. W 1896 roku takie przesiedlenia z guberni nadwiślańskich wynosiły 100% (z Kraju Północno-Zachodniego — 64%, natomiast z guberni regionu Czarnoziemnego — zaledwie 41%), a w kolejnych latach: 1897 — 95%, 1898 — 100%, 1899 — 97%, 1900 — znów 100%¹⁵.

Włościanie polscy jako przesiedleńcy w opiniach rosyjskich ideologów ruchu przesiedleńczego i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych

Nikołaj Bunge, przewodniczący Komitetu Ministrów i ideolog ruchu przesiedleńczego końca XIX wieku, uważał za słuszne przesiedlenie części ludności w głąb Rosji w celu wykorzenia w niej cech narodowych, jednak

¹² *Ibidem*, k. 192.

¹³ *Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych (XVIII–XX w.)*, red. A. Pilch, Warszawa 1984, s. 223.

¹⁴ A.A. Kornilov, *Krestyanskaya reforma*, Sankt-Peterburg 1905, s. 233.

¹⁵ A.A. Kaufman, *Sibirskoye pereseleniye na iskhode XIX veka. Istoriko-statisticheskiy ocherk*, Sankt-Peterburg 1901, s. 52.

w prowadzeniu tej polityki zwracał uwagę na maksymalną ostrożność, uzasadniając swoje stanowisko następująco:

Jeżeli wzmocnienie polskiego i katolickiego elementu nie jest pożądane w guberniach na granicy z Polską, to nie poradzę, aby urządzać polskie osiedla w południowo-wschodniej Rosji i na terenach azjatyckich. Czy warto organizować polsko-katolickie osady tam, gdzie żywiołowi rosyjskiemu wypada walczyć z innowiercami i mahometanami i gdzie w żaden sposób nie da się liczyć na połączenie polsko-katolickiej ludności z rosyjskim prawosławiem?¹⁶

Rząd uważał, że z punktu widzenia celowości zasiedlania Syberii „w żadnym przypadku nie można dopuszczać”¹⁷ do włączenia w ruch przesiedleńczy mieszkańców Królestwa Polskiego.

Inny punkt widzenia tego problemu istniał wśród rosyjskich liberałów, a publicysta i historyk Fiodor Umaniec uznawał, że:

Poddani rosyjscy z obcokrajowców będą na wschodzie takimi przedstawicielami europejsko-chrześcijańskiej idei jak i my. Oni będą poszukiwali oparcia w tymże rosyjskim państwowym żywiole, na którym opieramy się i my. W rezultacie Niemcy, Szwedzi, Polacy, Norwegowie i inni będą na Ussuri, Amurze, w Turkiestanie chętnie widziani tak samo jak mieszkańcy twerskiej, moskiewskiej czy kurskiej guberni¹⁸.

Z biegiem czasu Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przyznało, że wśród włościan guberni Królestwa Polskiego obserwuje się wzrost zainteresowania emigracją, że co roku wzrasta liczba chętnych do prac sezonowych w Prusach oraz że zwiększa się liczba podań o przesiedlenie, które włościanie polscy składają do ministerstwa. Wszystkie te okoliczności oraz wzrost przypadków samowolnego przesiedlania się na Syberię skłoniły ministra Iwana Goriemykina¹⁹ do wskazania podczas posiedzenia Komitetu Kolei Transsyberyjskiej 2 kwietnia 1897 roku na możliwość osadzenia włościan

¹⁶ N.H. Bunge, *Zagrobnyye zametki*, [w:] *Reka vremen. Kniga pervaya: Gosudar', Gosudarstvo, Gosudarstvennaya sluzhba*, Moskwa 1995, s. 211.

¹⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych, Kancelaria Warszawskiego Generał-Gubernatora, nr 8866, k. 29–31; *Emigracja z ziem polskich...*, s. 223.

¹⁸ F.M. Umanets, *Kolonizatsiya svobodnykh zemel' Rossii*, Sankt-Peterburg 1884, s. 229–230.

¹⁹ Iwan Łogginowicz Goriemykin (1839–1917) — rosyjski działacz państwowy, senator, dwukrotnie premier, w latach 1895–1899 minister spraw wewnętrznych w okresie rządów Mikołaja II Aleksandrowicza. Od 1864 roku zajmował różne stanowiska w Królestwie Polskim, między innymi: komisarza do spraw włościańskich w Kaliskiej Komisji do Spraw Włościańskich, od lutego 1865 do marca 1866 roku — zastępcy prezesa Siedleckiej Komisji do Spraw Włościańskich, w latach 1866–1867 — plockiego wicegubernatora, 1867–1869 — urzędnika na etacie MSW, 1869–1873 — kieleckiego wicegubernatora. W latach 1873–1882 był członkiem Tymczasowej Komisji do Spraw Włościańskich w Królestwie Polskim guberni Królestwa Polskiego przy MSW. Zob. A. Górak, J. Kozłowski, K. Latawiec, *Słownik biograficzny gubernatorów i wicegubernatorów w Królestwie Polskim (1867–1918)*, Lublin 2015, s. 177–183.

z guberni Królestwa Polskiego w rejonie kolei permsko-kotłasskiej²⁰. Z protokołu posiedzenia wynikało, że Urząd Przesiedleńczy zajmuje się kwestią zasiedlenia północy Rosji, w tym guberni wiackiej i wołogodzkiej, przez które przechodzi kolej linii Perm–Kotłas. Minister Goriemykin był zdania, że chętnych do zasiedlenia nie zabraknie, ponieważ małopolskich włościan jest bardzo dużo, i wskazywał, że bardziej przystosowani do miejscowych warunków mogą okazać się włościanie pochodzący z Kraju Nadbałtyckiego, Północno-Zachodniego oraz z Królestwa Polskiego. Goriemykin podkreślał szczególnie trudne warunki, w jakich pracowali włościanie wyjeżdżający do pracy sezonowej w Prusach, a którzy często wracali do ojczyzny bez żadnych oszczędności po otrzymanym wynagrodzeniu. Swoją pozytywną ocenę do polskiego osadnictwa na Syberii wyraził w następującym stwierdzeniu:

Nie ma wątpliwości, że przy właściwej organizacji przesiedlenia na północ Rosji i jeżeli zostaną włościanom innej wiary zapewnione warunki dla ich potrzeb religijnych, nadmiar ludności guberni Królestwa Polskiego, a także Kraju Północno-Zachodniego i Kraju Nadbałtyckiego ruszy na północ i zasiedli te pustynne, bezludne obecnie miejscowości, przez które przechodzi linia permsko-kotlasska²¹.

Powołanie komisji specjalnej do zbadania możliwości dobrowolnego osadnictwa polskich włościan na terenach Syberii

W wyniku porozumienia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z warszawskim generał-gubernatorem księciem Aleksandrem Imeretyńskim²² z „wysoczajszego pozwolenia” na początku 1899 roku została powołana komisja do zbadania obecnego stanu rolnictwa w kraju. Posiedzenia komisji odbyły się w Warszawie trzykrotnie. Z zachowanych protokołów trzeciego posiedzenia wynika, że w dniach 5–7 marca 1899 roku komisja składała się z przewodniczącego — gubernatora radomskiego, radcy tajnego Iwana Podgorodnikowa²³

²⁰ Państwowe Archiwum Federacji Rosyjskiej, zespół 110 (Sztab oddzielnego korpusu żandarmów 1827–1917), inw. 24, vol. 1237, k. 12, 57; vol. 1381, k. 54; vol. 1876, k. 15–16; vol. 1879, k. 4.

²¹ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne, zespół 391 (Urząd Przesiedleńczy MZ.), inw. 2, vol. 81. *Zaświadczenie do raportu Urzędu Przesiedleńczego z 20 grudnia 1899 r. nr 7895 o pozwolenie przesiedleń z guberni nadwiślańskich*, k. 56, 56v, 57.

²² Aleksander Konstantinowicz Bagration-Imeretyński (1837–1900) — książę, rosyjski arystokrata. W latach 1897–1900 generał-gubernator Warszawy z nadania cara, następcą Pawła Szuwałowa. Zob. D.N. Shilov, Y.A. Kuz'min, *Chleny gosudarstvennogo soveta Rossiyskoy imperii. 1801–1806. Biobibliograficheskiy spravochnik*, Sankt-Peterburg 2001, s. 210–214.

²³ Iwan Grigorijewicz Podgorodnikow (1841–1910) — rosyjski działacz państwowy, wicegubernator kielecki (1884), wicegubernator piotrkowski (1885), gubernator suwalski (1891–

oraz członków: rzeczywistego radcy stanu G.I. Gafferberga, zarządcy radomskiego urzędu skarbowego, radcy stanu D.I. Zasiadki, komisarza włościańskiego powiatu szczuczyńskiego, radcy stanu K.S. Uszakowa, komisarza włościańskiego oraz radcy kolegiального M.D. Skriabina²⁴. Wstępnym badaniem sytuacji zajął się członek komisji K.S. Uszakov. W swoim referacie, opierając się na doświadczeniu i wiedzy o stanie polskiego włościanstwa, podkreślił konieczność przesiedleń na Syberię, ponieważ potrzeba ta potwierdziła się zwiększeniem emigracyjnego ruchu do Ameryki i wyjazdów do prac sezonowych na teren Prus. W zakończeniu analizy Uszakov stwierdził, że chociaż wówczas nie było tak dużej potrzeby masowego przesiedlania z kraju włościan oraz drobnej szlachty, to w niedalekiej przyszłości taka potrzeba może się pojawić — przede wszystkim z powodu zwiększenia sił roboczych, które mogłyby wpłynąć na zmniejszenie popytu, a zarazem zwiększenie wyjazdów do prac sezonowych w Prusach. Te czynniki świadczą według niego o tym, że już wówczas konieczne było wprowadzenie ustawy, która pojawiła się dopiero 13 lipca 1889 roku²⁵.

Pozostali członkowie komisji mieli nieco odmienne zdanie. We wspólnym wystąpieniu zaznaczyli, że chociaż zwiększenie liczebności małorolnych i bezrolnych włościan w guberniach Królestwa Polskiego jest widoczne, to z punktu widzenia rządu i całego kraju sytuacja nie jest niebezpieczna, a konieczne są przede wszystkim rozwiązania gospodarcze. Jednocześnie jednak sytuacja gospodarcza nie jest aż tak zła, aby wprowadzać sztucznie przesiedlenia na Syberię. Członkowie komisji stwierdzili również, że w guberniach Cesarstwa ruch przesiedleńczy jest już ruchem masowym, natomiast z guberni nadwiślańskich jest na razie mało chętnych, podczas gdy więcej próśb pochodzi od włościan polskich, którzy zamieszkują ziemie skarbowe w zachodnich guberniach Cesarstwa. Polakom mieszkającym w tych guberniach, ale przypisanym do guberni Królestwa Polskiego pozwolono na wyjazdy, o czym świadczy powiadomienie Urzędu Przesiedleńczego adresowane do gubernatora kieleckiego. W dokumencie wyjaśniono, że chociaż ukaz z 13 lipca 1889 roku nie obejmuje mieszkańców Królestwa, to Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zgadza się dopuścić do przesiedlenia włościan guberni nadwiślańskich, „jeżeli oni od dawna zamieszkują inne miejscowości Cesarstwa i jeżeli do tych przesiedleń naczelnicy guberni nadwiślańskich nie mają zastrzeżeń”²⁶.

1893) i radomski (1895–1899), później we władzach gubernialnych w Lublinie i Warszawie, gdzie zmarł i został pochowany na cmentarzu prawosławnym na Woli. Zob. A. Górak, J. Koźłowski, K. Łatawiec, *op. cit.*, s. 359–363.

²⁴ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne, zespół 391, inw. 2, vol. 81, k. 26.

²⁵ *Ibidem*, k. 27–28.

²⁶ Archiwum Państwowe w Łodzi, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Przesiedleńczy, wol. 6129, k. 20.

Członkowie komisji byli zgodni z Uszakowem, który uważał, że jeżeli przesiedlenie jako sposób zagospodarowania włościan potrzebujących ziemi ma znaczenie dla wewnętrznych guberni Rosji, to tym bardziej pozytywnych wyników można się spodziewać w Kraju Przywiślańskim, gdzie obserwuje się dużą koncentrację ludności i zupełnie odmienny sposób gospodarowania ziemią (podział na odrębne gospodarstwa), czego skutkiem jest powstanie klasy włościan bez ziemi. Jednak niezależnie od tego należy zauważyć, że przesiedlenie może zmniejszyć istniejące dziś różnice między ziemiami polskimi a rdzennymi miejscowościami Rosji. Ten proces może stać się początkiem zachęcania do przesiedlania się takiego włościaństwa, które dzięki właściwej dla siebie pracowitości oraz znajomości nowych metod w rolnictwie przyczyni się do rozwoju przemysłu rolnego w miejscach osiedlenia i może wywrzeć korzystny wpływ na mieszkańców Syberii. Mimo ogólnopństwowej wagi tego przedsięwzięcia muszę jednak zaznaczyć, że biorąc pod uwagę religijną i narodową odrębność ludności Kraju Przywiślańskiego, nie można liczyć na znaczący ruch przesiedleńczy włościan polskich²⁷.

Wyniki prac komisji specjalnej w sprawie dobrowolnego osadnictwa polskich włościan na terenach Syberii

W wyniku trzech posiedzeń w Warszawie komisji do zbadania obecnego stanu rolnictwa w kraju jej członkowie doszli do wniosku, że nie ma potrzeby stwarzać specjalnych środków prowadzących do propagowania i podtrzymania ruchu przesiedleńczego na Syberię z guberni nadwiślańskich. Ich zdaniem wystarczy rozszerzyć działanie ustawy z 13 lipca 1889 roku na gubernie Królestwa Polskiego i ograniczyć się tylko do przesiedleń na ziemie sąsiadujące z tak zwanym rejonem permsko-kotłasskiej kolei żelaznej, bo na przesiedlenie Polaków na ziemie syberyjskie, zdaniem członków komisji, trudno liczyć. Komisja przyznała, że rejon permsko-kotłasskiej kolei żelaznej najbardziej odpowiada włościanom polskim pod względem warunków klimatycznych²⁸. Zauważyła również, że z powodu przesiedlenia włościan polskich jako osób odmiennego wyznania pojawia się pytanie o to, w jaki sposób zaspokoić potrzeby religijne włościan osiedlonych na terenach, na których nie ma świątyń ich wyznania. Biorąc pod uwagę, że wydatki związane z budową oraz utrzymaniem tych świątyń będą ponoszone przede wszystkim przez samych przesiedleńców, w razie potrzeby Ministerstwo Spraw Wewnętrznych mogłoby udzielić wsparcia materialnego potrzebującym przesiedleńcom i przydzielić kwoty pieniężne ze środków specjalnych ministerstwa przeznaczonych na potrzeby duchowieństwa rzymskokatolickiego²⁹.

²⁷ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne, zespól 391, inw. 2, vol. 81, k. 48–49v.

²⁸ *Ibidem*, k. 36, 46.

²⁹ *Ibidem*, k. 52v–53.

Radca stanu Uszakow po raz kolejny nie zgadzał się z opinią pozostałych członków, wykazując daleko idący optymizm. Uważał, że gdy tylko

pierwsi przesiedleńcy znajdą się na nowym miejscu, wszystko się zmieni. Korespondencja pierwszych osadników bardziej oswoi wiejskich mieszkańców guberni nadwiślańskich z przesiedleniem na Syberię i do północno-zachodnich guberni Rosji europejskiej. Wówczas można będzie urzędnikom na stanowiskach wyższych w guberniach Królestwa Polskiego przyznać prawo samodzielnego decydowania o wydawaniu pozwoleń na przejazd do nowego miejsca i wysyłanie delegatów. [...] Włościanie guberni nadwiślańskich mogą osiedlać się na Syberii i nie widzi się podstaw, żeby koncentrować miejsca osadnictwa w granicach północno-wschodniej Rosji (w rejonie kolei permsko-kotłasskiej). Za Uralem dobrze urządzają się przesiedleńcy z guberni jekaterynosławskiej i chersońskiej. W tych guberniach panują lepsze warunki przyrodniczo-klimatyczne niż w Kraju Przywiślańskim, gdzie mieszkają włościanie polscy³⁰.

Komisja przyznała, że prawodawstwo Królestwa Polskiego w sprawie przesiedleń na Syberię musi być zgodne z prawodawstwem obowiązującym w wewnętrznych guberniach Rosji. Na podstawie rezolucji komisji oraz referatu Urzędu Przesiedleńczego z 20 grudnia 1899 roku *O pozwolenie przesiedlenia z guberni nadwiślańskich* przez kancelarię Komitetu Ministrów została przygotowana urzędowa notatka, którą wydano drukiem i rozesłano do wszystkich guberni kraju³¹. Natomiast 22 czerwca 1901 roku ukazało się rozporządzenie Komitetu Kolei Transsyberyjskiej, które odzwierciedlało propozycję ministra spraw wewnętrznych odnośnie do skierowania ruchu przesiedleńczego z Królestwa Polskiego na ziemie państwowe w Cesarstwie zgodnie z prawem — z uwzględnieniem istniejących zasad prawnych dotyczących likwidacji majątku w guberniach Królestwa. Ministerstwo określiło zasady, które należało stosować w ruchu przesiedleńczym z Królestwa na Syberię:

1) Duży rozwój ruchu z guberni Królestwa nie może być popierany, w związku z czym jest przez władze dopuszczalny, ale nie preferowany.

2) Zgodnie z ustawą z dnia 15 kwietnia 1896 r. minister spraw wewnętrznych określa, czy decyzje w sprawie próśb o przesiedlenie rozpatrują urzędy gubernialne ds. włościańskich, czy sam minister. Odnośnie do Kraju Przywiślańskiego ministerstwo spraw wewnętrznych zastrzeżę sobie prawo podejmowania decyzji.

3) Urzędy gubernialne ds. włościańskich przekazują do ministerstwa, a dokładniej do Urzędu Przesiedleńczego, prośbę o przesiedlenie z załączonym orzeczeniem urzędu oraz zaświadczeniem o stanie rodzinnym i majątkowym petenta. Świadectwa kwalifikacyjne dopuszczające — zgodnie z miejscowym prawem — przesiedlenie są dostarczane wraz z prośbą o to przesiedlenie.

4) W związku z zaobserwowanym w ostatnim okresie nasileniem przesiedleń z wewnętrznych guberni Rosji europejskiej większość lepszych ziem już została zajęta, natomiast swobodne grunty znajdują się w miejscach zalesionych. Wymagany jest tutaj szczególnie wysiłek, odpowiednia liczba dorosłych robotników i około 500 rubli środków na przejazd i zagospodarowanie.

5) Biorąc pod uwagę istniejący stan rejonów osadzania przesiedleńców z Kraju Przywiślańskiego, polecono także sprawdzanie „prawomyślności” kandydatów na przesiedleńców i ich znajomość języka rosyjskiego. Praktyka przesiedleń włościańskich wskazuje na potrzebę wy-

³⁰ *Ibidem*, k. 50v–52.

³¹ *Ibidem*, k. 54–60.

syłania delegatów włościańskich — wywiadowców. Istnieją dwa rodzaje kierowania delegatów od włościan — od włościan jednej wsi oraz od jednej czy kilku rodzin. Władze biorą pod uwagę fakt, iż polscy włościanie niechętnie osadzają się razem z rosyjskim włościanstwem z powodu różnicy wiary, warunków bytowych i sposobu użytkowania gruntów. W związku z tym zaleca się, żeby delegaci udawali się do miejscowości już zasiedlonych przez rodaków i by reprezentowali większe grupy włościan, co ułatwiłoby powstawanie polskich osad na Syberii.

6) Komisarzom do spraw włościańskich powierza się wydawanie tzw. świadectw delegata. Po powrocie delegaci muszą zwracać te świadectwa komisarzom z adnotacją otrzymania gruntów, a następnie włościanie otrzymują tzw. świadectwa delegacyjne — po jednym na każdą rodzinę. Komisarze również wydają tzw. taryfowe świadectwo na ulgowy (1/4 wartości biletu) przejazd koleją w 3. klasie³².

Co ciekawe, ruchu przesiedleńczego chłopów z Królestwa Polskiego do rejonu permsko-kotłасьkiej kolei żelaznej nie odnotowano. Co więcej, ministerstwo spraw wewnętrznych powołało Komisję do Spraw Przesiedleń pod przewodnictwem swego przysłego ministra spraw wewnętrznych Dmitrija Sipiagina³³. Zwrócił się on do warszawskiego generał-gubernatora z prośbą o rozważenie kwestii pozyskania środków na ruch emigracyjny z Królestwa Polskiego³⁴. Jednak z doniesień Sipiagina wynika, że rejon permsko-kotłасьkiej kolei żelaznej w 1901 roku został już obsadzony przez przesiedleńców z innych guberni Cesarstwa. Sipiagin zaproponował zatem delegatom potencjalnych przesiedleńców z Królestwa Polskiego inny kierunek przesiedleń — do rejonów tajgi w powiecie mariińskim guberni tomskiej, do powiatów aczyńskiego i kańskiego w guberni jenijskiej, do powiatu niżnieudińskiego w guberni irkuckiej oraz do zalesionych rejonów turińskiego i tarskiego powiatów guberni tobołskiej i zachodniej części powiatu kaińskiego guberni tomskiej³⁵.

Przesiedlenia polskich włościan podczas reformy agrarnej premiera Piotra Stołypina

Na początku XX wieku, zwłaszcza w dobie rewolucji lat 1905–1907, nastąpiły istotne zmiany w rządowej polityce przesiedleńczej na Syberię. Wiązało się to ściśle z nową polityką agrarną zainicjowaną i realizowaną przez premie-

³² Archiwum Państwowe w Siedlcach, Komisarz do Spraw Włościańskich Powiatu Sokolowskiego, sygn. 161:13, k. 2–3.

³³ Dmitrij Siergiejewicz Sipiagin (1853–1902) — rosyjski polityk, minister spraw wewnętrznych od 1899 do śmierci w 1902 roku w zamachu w Petersburgu. Zob. N.A. Vel'jaminov, *Vospominaniya N.A. Vel'yaminova o D.S. Sipyagine*, [w:] *Rossiyskiy Arkhiv: Istoriya otechestva v svidetel'stvakh i dokumentakh XVIII–XX vv. Al'manakh*, Moskva 1995, s. 377–392.

³⁴ *Warszawscy generalowie-gubernatorzy...*, s. 209.

³⁵ Archiwum Państwowe w Siedlcach, Komisarz do Spraw Włościańskich Powiatu Sokolowskiego, sygn. 161:13, k. 7.

ra Piotra Stołypina³⁶. Rozpoczęto od opracowania szczegółowego regulaminu przesiedlenia do Rosji azjatyckiej, czego wcześniej w polityce przesiedleńczej Cesarstwa Rosyjskiego wyraźnie brakowało. Urząd Przesiedleńczy w precyzyjny i zrozumiały dla włościan sposób sporządził niezbędną dokumentację przesiedleńczą. Podstawowe postulaty dotyczące procesu przesiedleńczego zostały przedstawione w broszurach informacyjnych, opracowanych i wydawanych przez Urząd Przesiedleńczy od 1906 roku. W 1913 roku Urząd Przesiedleńczy zamówił tłumaczenia broszur z języka rosyjskiego na języki polski, łotewski i estoński. Broszura wydana w Warszawie w 1913 roku miała 47 stron i została opatrzona tytułem: *Przesiedlenie za Ural w roku 1913*. Tekst miał tłumaczenie równoległe — jedna strona po rosyjsku, druga po polsku; ukazała się w nakładzie 100 tysięcy egzemplarzy i była rozpowszechniana wśród włościan polskich bezpłatnie.

Najważniejsze dla polskich osadników pragnących zachować swój język i świadomość narodową było jednak istnienie kościoła rzymskokatolickiego w ich wsi lub w pobliżu. Szczególnie trudny był zatem okres do ukazania tolerancyjnego cara Mikołaja II z 17 (28) kwietnia 1905 roku. Nierzadko włościanie polscy po kilku miesiącach, a nawet latach zamieszkania w nowym miejscu prosili władze o możliwość przemieszczenia się do wsi, gdzie mieszkali rodacy i gdzie był kościół. Natomiast od momentu rozpoczęcia reformy agrarnej Piotra Stołypina władze, a szczególnie Urząd Przesiedleńczy, zaczęły w polskich osadnikach widzieć „ważny element” i dlatego dofinansowano budowę kilkunastu kościołów i kaplic w syberyjskich wioskach. W broszurach informacyjnych skierowanych do Polaków Urząd w następujący sposób przekonywał ich do wyjazdu: „Oprócz pomocy finansowej udzielanej przesiedleńcom (pożyczki na budowę szkół i świątyń) skarb asygnuje corocznie setki tysięcy, wznosząc w najbiedniejszych osadach kościoły oraz świątynie innych wyznań chrześcijańskich”³⁷.

Ożywieniu życia katolików syberyjskich sprzyjały także misje katolickie. Ważną rolę odegrała pierwsza pasterska wizytacja parafii syberyjskich w 1909 roku przez biskupa sufragana mohylewskiego ks. Jana Cieplaka. Wizytacja wykryła istniejące problemy syberyjskich katolików, a zwłaszcza nie tyle brak kościołów, ile brak księży do posługi przy istniejących kościołach i kaplicach. Pomędzy księżmi wykonującymi posługę w europejskiej części Rosji i tymi służącymi na Syberii istniała wyraźna różnica w ich materialnym zabezpieczeniu. Kapłani europejscy otrzymywali bowiem wynagrodzenie od skarbu państwa „w zamian za odebrane w latach 40. i 60. XIX wieku rzymskokatolic-

³⁶ Zob. J. Nieścioruk, *Piotr Stołypin. Życie i działalność polityczna*, Lublin 2007.

³⁷ Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne, zespół 391, inw. 5, vol. 1234, k. 166–167, 174.

kiemu duchowieństwu majątki nieruchomości i kapitały”³⁸. Natomiast na Syberii duchowni utrzymywali się tylko z ofiarności swoich parafian, to znaczy z ich datków na tacę. Biorąc pod uwagę biedę włościan w pierwszych latach po przesiedleniu, księża prowadzili często głodowe życie. Wszystko to demoralizowało duchowieństwo na wsi, gdzie dochodziło do częstych przypadków pijaństwa księży. Urząd Przesiedleńczy i jego naczelnik hrabia Grigorij Glinka starali się zatem wyasygnować niezbędne kwoty na utrzymanie księży oraz pokrycie wyjazdów do oddalonych wsi, co jednak bez dodatkowego wsparcia rządu było niemożliwie. Glinka niejednokrotnie próbował skłonić rząd oraz Dumę Państwową do niezwłocznego rozstrzygnięcia tego problemu. W swoich podaniach przekonywał premiera Stołypina, że

naszą polityką nie zachęcimy katolików do cerkwi prawosławnej, lecz tylko spychamy ich na drogę totalnej niewiary, przestępnego dla państwa sekciarstwa i zezwierzęcenia. W szczególności to ciężko odbija się dla nas na kresach dalekowschodnich, gdzie każda odmowa w podtrzymaniu mieszkańców rosyjskich — chociażby i katolików — służyć będzie tylko na korzyść innoplemieńców rasy żółtej³⁹.

Natomiast premier Piotr Stołypin uporczywie tłumaczył, że priorytetem państwowym jest wspieranie państwowej Cerkwi prawosławnej, dopuszczając jedynie dofinansowanie duchowieństwa rzymskokatolickiego na Syberii z niewykorzystanych kwot przeznaczonych dla duchowieństwa prawosławnego.

Po wykorzystaniu wszystkich środków do przekonania rządu Grigorij Glinka zwrócił się do metropolity arcybiskupa mohylewskiego Wincentego Kluczyńskiego z propozycją włączenia do tej akcji duchowieństwa, które opiekuje się przesiedleńcami, w tym duchowieństwa rzymskokatolickiego Królestwa Polskiego. Problem nie został jednak rozwiązany z powodu wybuchu I wojny światowej.

Podsumowanie

W latach 1885–1914 na Syberii powstało około 60 wiosek zamieszkałych przez Polaków. Jeżeli chodzi o liczebność osadników polskich, to w okresie od 1896 do 1914 roku z Królestwa Polskiego na Syberię przesiedliło się prawie 9 tysięcy osób, natomiast z guberni polskich, które stały się częścią Kraju Zachodniego (tereny dzisiejszej Ukrainy, Białorusi i Litwy), Polaków wyjechało prawie trzy razy więcej — liczba przesiedlonych z ziem zabranych wynosiła około 25 tysięcy osób, zatem ogólna liczba polskich przesiedleńców na Syberii osiągnęła około 34 tysięcy osób⁴⁰.

³⁸ *Ibidem*, zespół 821, inw. 128, vol. 26, k. 90.

³⁹ *Ibidem*, zespół 391, inw. 3, vol. 1832, k. 105–106.

⁴⁰ L.F. Sklyarov, *Pereseleniye i zemleustroystvo v Sibiri v gody stolypinskoy agrarnoy reformy*, Leningrad 1962, s. 157–158.

Z przeprowadzonych badań wynika, że pragnienie posiadania własnego kawałka ziemi, która wyżywi rodzinę, było tak wielkie, że zmuszało polskich chłopów do wyjazdu nie tylko za ocean do Brazylii, ale też do dalekiej i mało znanej Syberii. Na przełomie XIX i XX wieku władze rosyjskie nie dość, że nie sprzyjały takim pomysłom, to jeszcze zabezpieczały się przed nimi środkami administracyjnymi, uznając tworzenie polskich enklaw włościańskich na Syberii za niepożądane. Dopiero w wyniku reformy włościańskiej, rozpoczętej przez premiera Piotra Stołypina, zajmujący się procesami kolonizacji Urząd Przesiedleńczy pod kierownictwem hrabiego Grigorija Glinki zauważył pozytywny wpływ polskich włościan na rozwój agrarny Syberii i zaczął zapraszać rodziny chłopskie z Królestwa Polskiego, stwarzając dla nich na miejscu dogodne warunki, a przede wszystkim — co najbardziej skłaniało Polaków do przesiedlania się — przyzwalając na obecność Kościoła rzymskokatolickiego na tych terenach.

Obecnie na Syberii zostało tylko siedem polskich wiosek; w czterech z nich działają organizacje polonijne, kościoły i szkoły polonijne. Są to: Wierszyna (odwód irkucki), Znamienka (Republika Chakasja), Biełostok (obwód tomski) oraz Despotzinowkoje (obwód omski)⁴¹.

Bibliografia

Archiwalia

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Kancelaria Warszawskiego Generał-Gubernatora.
 Archiwum Państwowe w Łodzi, Rząd Gubernialny Kaliski, Wydział Wojskowo-Policyjny, Referat Przesiedleńczy.
 Archiwum Państwowe w Radomiu, Kancelaria Gubernatora Radomskiego.
 Archiwum Państwowe w Siedlcach, Komisarz do Spraw Włościańskich Powiatu Sokołowskiego.
 Государственный Архив Российской Федерации, Ф. 110 (Штаб отдельного Корпуса Жандармов 1827–1917) [Państwowe Archiwum Federacji Rosyjskiej, zespół 110 (Sztab oddzielnego korpusu żandarmów 1827–1917)].
 Российский Государственный Исторический Архив, Ф. 391 (Переселенческое Управление МЗ.) [Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne, zespół 391 (Urząd Przesiedleńczy MZ)].

Opracowania

- Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych (XVIII–XX w.)*, red. A. Pilch, Warszawa 1984.
 Górak A., Kozłowski J., Latawiec K., *Słownik biograficzny gubernatorów i wicegubernatorów w Królestwie Polskim (1867–1918)*, Lublin 2015.
 Groniowski K., *Gorączka brazylijska*, „Kwartalnik Historyczny” 74, 1967.
 Janicki S., *Stosunki rolnicze Królestwa Kongresowego*, Warszawa 1918.

⁴¹ Dane FPNKA „Kongres Polaków w Rosji” (m. Moskwa).

- Nieścioruk J., *Piotr Stolypin. Życie i działalność polityczna*, Lublin 2007.
- Klarnier-Kosińska I., *Emigracja z Królestwa Polskiego do Brazylii 1890–1914*, Warszawa 1975.
- Kowalski M.G., *Prawna regulacja wychodźstwa w Królestwie Polskim w latach 1815–1914*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 55, 2003, z. 2.
- Lukasiewicz J., *Kryzys agrarny w Królestwie Polskim*, Warszawa 1968.
- Pietrzak-Pawłowska I., *Industrializacja opóźnionych w rozwoju obszarów Europy w XIX i XX w.*, „Kwartalnik Historyczny” 3, 1968, nr 3.
- Warszawscy generałowie-gubernatorzy o sytuacji społeczno-politycznej Królestwa Polskiego. Raporty Albiedyńskiego i Szuwałowa z lat 1881 i 1896*, oprac. S. Wiech, Kielce 2007.
- Бунге Н.Х., *Загробные заметки*, [w:] *Река времён. Книга первая: Государь. Государство. Государственная служба*, Москва 1995 [Bunge N.H., *Zagrobnyie zametki*, [w:] *Reka vremen. Kniga pervaya: Gosudar', Gosudarstvo, Gosudarstvennaya sluzhba*, Moskva 1995].
- Вельяминов Н.А., *Воспоминания Н.А. Вельяминова о Д.С. Сипягине*, [w:] *Российский Архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII–XX вв. Альманах*, Москва 1995 [Vel'yaminov N.A., *A. Vel'yaminova o D. S. Sipyagine*, [w:] *Rossiyskiy Arkhiv: Istoriya otechestva v svidetel'stvakh i dokumentakh XVIII–XX vv. Al'manakh*, Moskva 1995].
- Кауфман А.А., *Сибирское переселение на исходе XIX века. Историко-статистический очерк*, Санкт-Петербург 1901 [Kaufman A.A., *Sibirskoye pereseleniye na iskhode XIX veka. Istoriko-statisticheskiy ocherk*, Sankt-Peterburg 1901].
- Корнилов А.А., *Крестьянская реформа*, Санкт-Петербург 1905 [Kornilov A.A., *Krestyanskaya reforma*, Sankt-Peterburg 1905].
- Склярёв Л.Ф., *Переселение и землеустройство в Сибири в годы столыпинской аграрной реформы*, Ленинград 1962 [Sklyarov L.F., *Pereseleniye i zemleustroystvo v Sibiri v gody stolypinskoy agrarnoy reformy*, Leningrad 1962].
- Уманец Ф.М., *Колонизация свободных земель России*, Санкт-Петербург 1884 [Umanets F.M., *Kolonizatsiya svobodnykh zemel' Rossii*, Sankt-Peterburg 1884].
- Шилов Д.Н., Кузьмин Ю.А., *Члены государственного совета Российской империи. 1801–1906: Библиографический справочник*, Санкт-Петербург 2001 [Shilov D.N., Kuz'min Y.A., *Chleny gosudarstvennogo soveta Rossiyskoy imperii. 1801–1806. Biobibliograficheskiy spravochnik*, Sankt-Peterburg 2001].

Российское законодательство по отношению к переселению польских крестьян на территорию Сибири (на рубеже XIX–XX) веков

Резюме

Статья посвящена малоисследованной теме эмиграции крестьян из Царства Польского в Сибирь на рубеже XIX–XX вв. Автор в своей статье представляет правовые вопросы, касающиеся крестьянского переселения и применения законов к польским крестьянам. Существует стереотип, что российское правительство было заинтересовано переселением польских крестьян в Сибирь, проводилась массовая агитация на территории Царства Польского. Архивные исследования, статистические отчеты, а также работы российских идеологов переселенческого движения категорически противоречат этому суждению. Только в результате аграрной реформы 1906 года, проводимой Председателем Совета министров Петром Столыпиным, польские крестьяне были приравнены в право-

вом отношении к другим крестьянам Российской Империи, это касалось выезда и выбора земельных наделов на территории Сибири.

Ключевые слова: Сибирь, добровольная крестьянская эмиграция, аграрная реформа, правовые вопросы эмиграции

Russian legislation regarding the resettlement of Polish peasants to Siberia at the turn of the 19th and 20th centuries

Summary

One of the consequences of the partitions and the fall of the Polish State was the emigration of Poles to the West, a process that was investigated in detail in the historical literature of the 20th century. On the other hand, the emigration of Poles to the East, and especially to the region of Siberia, is until today an almost completely “unknown page”. The author concentrates on the migration of Polish peasants from the Kingdom of Poland territory. Between 1897–1898 the resettlement movement to the state-owned lands in Siberia was becoming more and more popular in the Vistula governorates, which is confirmed by many petitions addressed to the governor-general of Warsaw. This process, taking into consideration the fact that peasant emigration to Brazil intensified, was of concern not only to the authorities of the Kingdom of Poland, but also to the Ministry of the Interior of the Russian Empire.

The author discusses resettlements to Siberia from the Kingdom of Poland after the agrarian reform introduced by the Prime Minister Piotr Stolypin between 1906–1914. Then, from the time when Stolypin’s agrarian reform was implemented, the authorities, and especially the Resettlement Bureau, began to perceive Polish settlers as an “important element”, and, for this reason, financed the building of several churches and chapels in Siberian villages.

Keywords: Siberia, voluntary peasants emigration, agrarian reforms, legal issues of emigration